

*Agnieszka Marzena Labus**

DOMY MIĘDZYPOKOLENIOWE ODPOWIEDZIĄ NA STARZENIE SIĘ SPOŁECZEŃSTWA W XXI WIEKU

Streszczenie. Niniejszy artykuł dotyczy problematyki domów międzypokoleniowych, jako formy zamieszkania na miarę XXI wieku, odpowiadającej na współczesne wyzwania związane ze starzeniem się społeczeństwa oraz zróżnicowanymi sposobami i wzorami życia rodzinnego. Autorka opisuje ewolucję domu wielopokoleniowego w perspektywie *kiedyś* i *dziś*, a także poszukuje rozwiązań przestrzennych odpowiadających na nowe trendy i tendencje oraz potrzeby zróżnicowanego społeczeństwa. W artykule opisano problematykę domu międzypokoleniowego w odniesieniu do działań polityki miejskiej jak niemiecka inicjatywa rządowego programu „Mehrgenerationenhaus”, ale także struktury urbanistycznej i architektonicznej na przykładzie domu międzypokoleniowego „Generationenhaus Heselach” w Stuttgarcie. Efektem badań są wnioski o charakterze społecznym, ekonomicznym i przestrzennym, a także odniesienie wyników do sytuacji w Polsce.

Słowa kluczowe: domy międzypokoleniowe, starzenie się społeczeństwa, Generationenhaus Heselach, Stuttgart.

1. Wstęp

Jak wiadomo od wieków specyfiką państw Europy Południowej, zorientowanych na podtrzymywanie relacji rodzinnych, jest budownictwo wielopokoleniowe, obejmujące trzy lub więcej pokoleń. Istnieje wiele powodów zamieszkania w takiej formie m.in.: bliskość i wzajemne wsparcie rodziny, wzajemność opieki starszych rodziców i małych dzieci, obniżenie kosztów utrzymania mieszkania, trudność w zakupie własnego mieszkania, sposób życia. Trendy pokazują, że w XXI wieku pojawiają się zróżnicowane sposoby i wzory życia rodzinnego, które bezpośrednio wpływają na kształtowanie nowych form zamieszkania. Do głównych trendów z tym związanych można zaliczyć:

– przemianę modelu rodziny, poprzez zanikanie tradycyjnego modelu rodziny wielopokoleniowej (Stachowiak 2012: 130) – dzieci często opuszczają dom i rodzice zostają sami na dużej powierzchni mieszkania¹.

* Dr inż. arch., Katedra Urbanistyki i Planowania Przestrzennego, Wydział Architektury, Politechnika Śląska.

¹ W Polsce najczęściej ta kwestia dotyczy mieszkańców wsi, którzy dysponują gospodarstwami rolnymi, często z dużo większą niż w miastach powierzchnią mieszkalną.

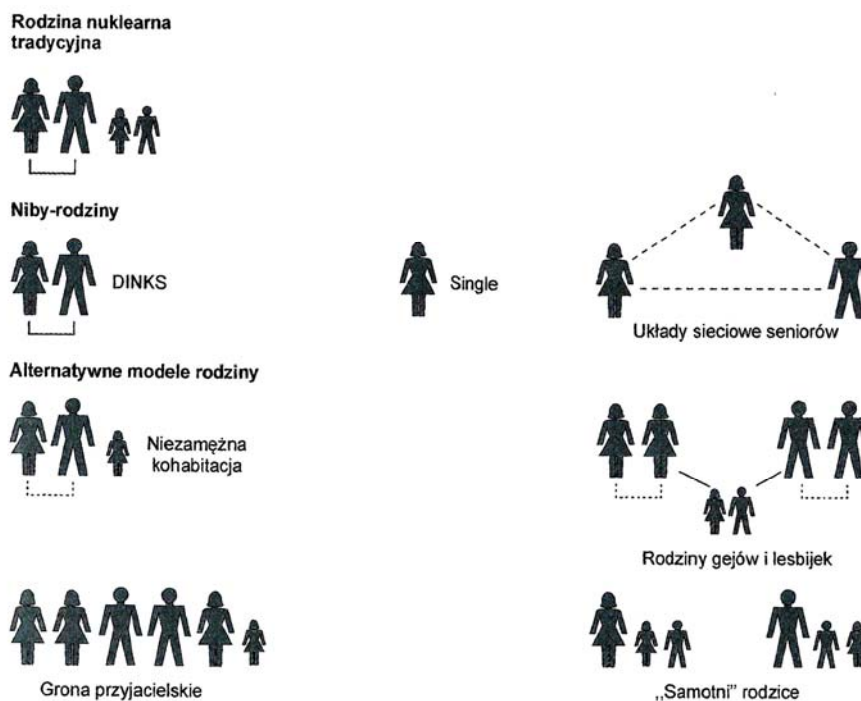
- coraz większą liczbę rodziców samotnie wychowujących dzieci,
- wzrost ilości singli (30% osób przed 30 r. życia żyje samotnie),
- duże koszty utrzymania samodzielnie gospodarstwa domowego (w Polsce 58% osób w wieku 25–29 i 28% w wieku 30–34 ciągle mieszka z rodzicami (Raport Młodzi 2011: 186))
- starzenie się społeczeństwa, wydłużenie życia,
- samotność starszych ludzi,
- zróżnicowane modele rodzinne, w których żyją osoby starsze (Szlendak 2010: 475)
- migracje ludzi młodych (skazanie na pozarodzinne kontakty) (Jonda 2008: 147)
- zderzenie się z nowymi kulturami w wyniku zmniejszenia się ilości rdzennej ludności w Polsce (Stachowiak 2012: 132).

Wyzwania te rzutują na kontakty międzypokoleniowe i solidarność wewnątrzrodzinną, a zwłaszcza na relacje opiekuńcze. Zmniejsza się prawdopodobieństwo posiadania opiekuna rodzinnego i zwiększa się obciążenie takich opiekunów, a także ważne staje się wsparcie społeczne. Stąd stworzenie pomostu międzygeneracyjnego staje się coraz pilniejsze dla obu stron. Niektórzy nawet przewidują, że w XXI wieku napięcia międzygeneracyjne zajmą miejsce dawnych i obecnych konfliktów między klasami, czy warstwami społecznymi.

2. Nowe wzory życia rodzinnego a kształtowanie przestrzeni mieszkaniowej

Współcześnie, obok tradycyjnej rodziny nuklearnej, par z dzieckiem lub dziećmi, co do tej pory w kulturze zachodniej było uznawane za wzorzec i normę, spotyka się coraz częściej zróżnicowane formy organizacji życia osobistego, a tym samym typy gospodarstw domowych. Socjologowie do alternatywnych modeli rodziny zaliczają: samodzielnie prowadzone gospodarstwa domowe (sigli i singielek), samotnych rodziców, trwałą w czasie niezamężną kohabitację, DINKS (Double Income No Kids) – czyli pary z podwójnym dochodem i bezdzietne, rodziny budowane przez homoseksualistów, rodziny rekonstruowane po rozwodach, grona przyjacielskie oraz układy sieciowe osób starszych (Szlendak 2012: 471). Graficzne zilustrowanie rodziny alternatywnej w stosunku do klasycznej nuklearnej przedstawia rys. 1.

Utrzymanie domu przez jedno pokolenie (np. dziadków) bywa bardzo trudne, zwłaszcza gdy dochodzi do tego praca w gospodarstwie lub zajmowanie się ogrodem. I to najczęściej na wsiach mamy do czynienia z rodzinami, które mieszkają wspólnie. Natomiast w miastach większość młodych małżeństw dąży do autonomii – nawet jeśli w tym przypadku oznacza ona wydzielenie kilku pokoi (w najlepszym razie dobudowanie piętra bądź adaptację strychu) tylko do własnego użytku.

Legenda: Linia ciągła oznacza albo formalne małżeństwo, albo relacje biologiczne z dziećmi, linia przerywana oznacza relacje nieformalne.

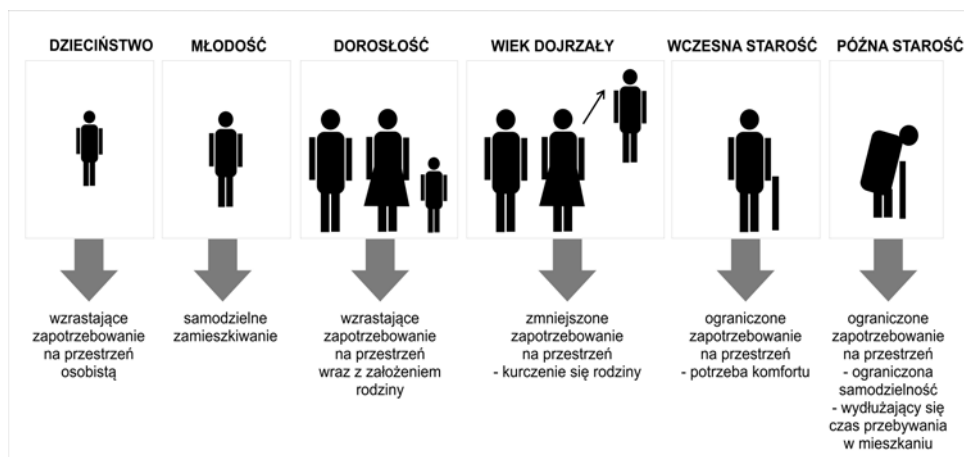
Rysunek 1. Rodziny alternatywne w stosunku do klasycznej rodziny nuklearnej

Źródło: Szlendak 2012: 465.

Nowe wzory życia rodzinnego bezpośrednio wpływają na zmiany w kształtowaniu się przestrzeni życiowej (mieszkaniowej). Potrzeby mieszkaniowe zmieniają się dynamicznie w cyklu życia człowieka. Klasyczny cykl życia człowieka (rys. 2) przebiega w następujący sposób: od życia w pełnej rodzinie w wieku młodzieńczym, poprzez życie samotne w młodości i okresie kształcenia się, ponowne życie w rodzinie w wieku dojrzałym, do rodziny ograniczonej do małżeństwa emerytów, a na koniec do samotnego życia na emeryturze. Zmiany te charakteryzują się zmiennym zapotrzebowaniem na przestrzeń życiową w zależności od liczby członków w rodzinie.

W przypadku alternatywnych modeli rodziny cykl życia człowieka jest zróżnicowany w zależności od typu. Na przykład u singla cykl życia będzie ograniczał się przede wszystkim do samotnego życia już od etapu młodości, po opuszczeniu domu rodzinnego, poprzez dorosłość, wiek dojrzały, wczesną i późną starość. Stąd zapotrzebowanie na przestrzeń życiową ograniczy się do

małych powierzchni² i potrzeby komfortu, chociaż nie zawsze do wydłużającego się przebywania w mieszkaniu tak jak w przypadku starszych osób, ale wręcz przeciwnie do spędzania czasu poza domem, większej ilości czasu wolnego i chęci integracji.

Rysunek 2. Cykl życia człowieka a zmienność potrzeb mieszkaniowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie Alexander 1998.

Nowe formy stylu życia wymuszają potrzebę stworzenia form zamieszkania, które umożliwiłyby współistnienie różnych pokoleń funkcjonujących poza rodziną (Jonda 2008: 147). Jak pisze Niezabitowska (2012: 108) „...istnieje logiczna i ekonomiczna konieczność przygotowania mieszkań na cykliczne zmiany użytkowe tzn., że projektowane obecnie mieszkania powinny spełniać potrzeby zarówno ludzi młodych, jak i starych w przyszłości”. Przestrzeń życiowa powinna być tak kształtowana, aby sprzyjać integracji międzypokoleniowej, także poza tradycyjną rodziną, co może przyczynić się do wydłużenia niezależności osób starszych, ponieważ w razie potrzeby mogą skorzystać z pomocy lub rady innych osób mieszkających w tym samym gospodarstwie domowym, a osoby młode mogą uzyskać pomoc i wsparcie od starszych np. w opiece nad dziećmi, poradach życiowych, itp.

² Nie zawsze mieszkania singli i singielek posiadają mały metraż, często są to osoby dobrze wykształcone, mające bardzo dobre zaplecze finansowe, mogące sobie pozwolić nawet na apartamenty o dużej powierzchni z dodatkowymi funkcjami i udogodnieniami tj. garderoba, gabinet, biblioteka, itp.

3. Dom wielopokoleniowy *kiedyś i dziś*

Tak jak wspomniano we wstępie niniejszego artykułu, tradycyjny dom wielopokoleniowy składa się zazwyczaj z dziadków, rodziców i dzieci. Takie domy szczególnie charakterystyczne są dla państw Europy Południowej zorientowanych na podtrzymywanie relacji rodzinnych. Sięgając do historii form zamieszkania łączących młodych i starych ludzi, należy przywołać *Granny House*, który powstał w latach 50. XX wieku w systemie angielskim. Były to mieszkania samodzielne dla dziadków, połączone jednocześnie z mieszkaniem dla dzieci (na ogół przybudówka w zabudowie wielorodzinnej niskiej). W mieszkaniach tych mogły mieszkać osoby starsze, sprawne psychofizycznie. Osoby starsze często mieszkaly w dużych i niedostosowanych do swoich potrzeb mieszkaniach, które były bardzo kosztowne w utrzymaniu. W niektórych krajach europejskich zaczęto realizować małe mieszkania dla osób starszych w pewnych zgrupowaniach, okazywało się, że brak opieki na pewnym etapie był przyczyną niezauważalnych śmierci osób starszych³. W związku z tym zaczęto realizować zgrupowania mieszkań samodzielnych, lokalizowanych w sąsiedztwie różnych usług i systemu opieki. Formy zgrupowań przekształciły się w Anglii w tzw. *Shaltered Houses*, czyli zgrupowania od 3 do 50 samodzielnych mieszkań, jedno i dwuosobowych połączonych systemem alarmowym z mieszkaniem opiekuna (Zaniewska i in., 2001: 179).

W latach 60. XX wieku w rozwiązaniach niemieckich i holenderskich proponowano duże zgrupowania mieszkań samodzielnych, które miały wbudowany bogaty program funkcjonalny (np. pomieszczenia do wspólnego użytkowania), często otwarty także dla mieszkańców z okolicy. Jest to forma tzw. *cohousingu*, polegającego na tworzeniu wspólnot mieszkaniowych, które funkcjonują zgodnie z zasadami dobrego sąsiedztwa, są ekonomiczne⁴ i ekologiczne. Ale nadrzędną cechą tej formy zamieszkania jest partycypacja przyszłych użytkowników w projektowaniu takiego zespołu mieszkaniowego. Celem jest przede wszystkim stworzenie takiego środowiska życia, aby ułatwić kontakty sąsiedzkie, dać poczucie wsparcia i bezpieczeństwa⁵. Niemieckie i holenderskie roz-

³ W Holandii proszono osoby starsze, aby wywieszały w oknach flagi, gdy czuły że zbliża się koniec. Zaangażowanie do tej akcji harcerze czuwali nad pojawieniem się flag.

⁴ Wspólnota sama zarządza swoim osiedlem, co znaczenie redukuje koszty.

⁵ Osoby zainteresowane stworzeniem takiego miejsca wspólnie ustalają jego projekt, kupują grunt i realizują „dom swoich marzeń”. Każda z rodzin należąca do wspólnoty *cohousingowej* ma samodzielne mieszkanie z łazienką i kuchnią. Punktem centralnym takiego osiedla jest przestrzeń wspólna, w której zazwyczaj znajduje się duża jadalnia i kącik do zabaw dla dzieci. Budynki otoczone są placami zabaw, boiskami, grządkami warzywnymi i ogrodami. Wspólne są również pralnie, suszarnie, spiżarnie oraz miejsca dla rowerów. Mieszkańcy sami zarządzają osiedlem, tytuł własności jest we wspólnym posiadaniu i każdy ma wpływ na decyzje dotyczące wspólnoty.

wiązania obrazują, że dobrze zorganizowana wspólnota potrafi lepiej rozwiązywać problemy niż pojedyncze osoby i małe grupy. Jak pisze Zrałek (2012: 93): „zamieszkiwanie w osiedlu typu *cohousing* pozwala osobom starszym na zachowanie niezależności, z równoczesnym zapewnieniem wzajemnej pomocy. W znacznym stopniu opóźniają przejście osób starszych do całodobowej instytucjonalnej opieki z uwagi na świadczoną przez innych mieszkańców pomoc”.

Podsumowując: od wielu lat można zaobserwować zmiany w koncepcjach form zamieszkania, szczególnie uwzględniające potrzeby osób starszych.

W XXI wieku w wielu krajach europejskich (m.in. Niemcy, Szwajcaria, Szwecja, Hiszpania) powstała szeroka oferta różnych form zamieszkania dla osób starszych, kilka obiektów powstało także w Polsce m.in. :

- **mieszkania bez barier**,
- **nowe mieszkania w formie Rezydencji Seniora** (mieszkanie wspomagane np. osiedle dla seniorów w Stargardzie Szczecińskim),
- **nowe domy opieki** prowadzone przez zewnętrznego operatora, z myślą o osobach, które nie mogą mieszkać same, często z odrębnym oddziałem dla osób z demencją (osiedle Bażantowo, Katowice),

- **“domy międzypokoleniowe”** (tłum. niem. *Mehrgenerationenhäuser*⁶)

Termin „domy międzypokoleniowe“ został wprowadzony w ramach programu rządowego dla Dolnej Saksonii w Niemczech i jest tłumaczony jako wspólne miejsce pobytu lub/i zamieszkania trzech lub więcej generacji mieszkających w tym samym domu/społeczności, których członkami może być najbliższa rodzina lub grupa osób, które nie mają ze sobą pokrewieństwa. Szlendak (2012: 463 i 474) relacje osób niespokrewnionych spędzających razem wolny czas lub/i zajmujących wspólne mieszkanie nazywa:

- **gronami przyjacielskimi** – grupy przyjaciół zamieszkujących i prowadzących wspólnie jedno gospodarstwo domowe (np. studenci, młodzi posiadający pierwszą pracę itp.),
- woluntarystycznymi **układami sieciowymi** osób starszych – rozbudowany społeczny świat przyjaciół, sąsiadów, krewnych i powinowatych oraz członków stowarzyszeń, którzy pomagają w zagospodarowaniu czasu wolnego.

Istnieje wiele różnych konfiguracji modelowych domów międzypokoleniowych np.:

- **miejsce zamieszkania** jako sposób życia dla dobrowolnego współistnienia kilku grup społecznych (różnych pod względem wieku, rasy, statusu społecznego itp.), których członkowie chcą zachować swoją niezależność i żyć w jednym domu. Przestrzeń ta składa się zazwyczaj z przestrzeni prywatnej (mieszkania) i wspólnej (łazienki, sauna, wspólna kuchnia, pokój hobby, pokój

⁶ <http://www.mehrgenerationenhaeuser.de/>

pracy, pokój dzienny i ogród). Zasady użytkowania są z góry ustalone w taki sposób, aby nie naruszać niezależności i prywatności mieszkańców. Osoby, które żyją w domu międzypokoleniowym nie muszą być spokrewnione, tak jak to było wedle tradycji.

– **miejsca spotkań**, w których członkowie różnych pokoleń spotykają się, dzielą się doświadczeniami i wzajemnie wspierają. W Niemczech ta forma jest bardzo rozwinięta i w ramach domów rozwijają się funkcje w zakresie samopomocy i wolontariatu w oparciu o zakres działalności i usług takich jak: centrum matki i dziecka, centra rodziny, miejsca spotkań, dom opieki dziennego pobytu dla seniorów.

– **miejsce udzielania pomocy**, w którym wykonywane są serwisowe czynności usługowe lub udzielanie pomocy (zaopatrzenia posiłkowe, pielęgnacja, pomoc w wykonywaniu prac domowych, itp.). Usługi są wykonywane w kategoriach: młodzi dla starszych, starsi dla młodszych, młodzi i starsi dla społeczeństwa.

Poniższa tablica (tab. 1) stanowi syntezę porównania tradycyjnego domu wielopokoleniowego z „domem międzypokoleniowym” na miarę XXI wieku.

Tablica1. Porównanie tradycyjnego domu wielopokoleniowego i domu międzypokoleniowego XXI wieku

DOM WIELOPOKOLENIOWY <i>rodzina wielopokoleniowa</i>	DOM MIĘDZYPOKOLENIOWY XXI WIEKU <i>idea rozszerzonej rodziny</i> <i>(rodzina alternatywna)</i>
pokrewieństwo (zazwyczaj dziadkowie, rodzice, dzieci)	brak pokrewieństwa
miejsce zamieszkania	praktykowane są różne modele „domów międzypokoleniowych” miejsce zamieszkania i/lub miejsce wsparcia i/lub/ miejsce spotkań (Jonda 2008 za: Eisentraut 2007)
brak dodatkowych funkcji	dodatkowe funkcje (koncepcja pomocy i usług)

Źródło: opracowanie własne.

4. Projekt „Mehrgenerationenhaus” – Niemcy

W 2004 roku w Niemczech opracowano rządowy program dotyczący budowy domów międzypokoleniowych o nazwie „Mehrgenerationenhaus” (rys. 3) zainicjowany przez minister ds. Rodzin, Seniorów, Kobiet i Młodzieży – Ursulę von der Leyen.

Początek programu działań domów międzypokoleniowych ma swój początek w Dolnej Saksonii. Początkowo celem program było powstawanie domów międzypokoleniowych na poziomie federalnym jako „otwartych miejsc spotkań” i integracji. Jednak w wielu miastach oprócz funkcji integrujących mieszkańców zaistniała potrzeba rozbudowania programu funkcjonalno-przestrzennego także o funkcję mieszkań i inne. O programie funkcjonalnym danego domu, zazwyczaj decydowały uwarunkowania lokalne i regionalne.

Rysunek 3. Hasło promujące program „Mehrgenerationenhaus”,
„Silne wsparcie dla każdego”

Źródło: <http://www.mgh-skfwesel.de/>

I etap budowy domów miał miejsce w latach 2004–2006 w Niemczech. W tym czasie powstało około 200 domów. W II etapie (od 2007) powstało około 250 domów. Po zakończeniu drugiego etapu powstało w sumie około 450 domów międzypokoleniowych w obszarze całego kraju. Warto zaznaczyć, że wiele inicjatyw w celu polepszenia dialogu między różnymi pokoleniami w Niemczech wyszło i wychodzi ze strony państwa (centrum debaty publicznej), co ma na celu pobudzenie do działania także władze miejskie. Szczególny nacisk w ramach programu domów międzypokoleniowych położono na: usługi rodzinne, możliwość opieki nad dziećmi, usługi zakupów dla osób starszych, rozwój wolontariatu. Domy te są nie tylko miejscami spotkań, czy zamieszkania, ale oferują ludziom w regionie usługi będące wsparciem w codziennym życiu. Obecnie infrastruktura domów jest na tyle rozwinięta, że dom międzypokoleniowy znajduje się prawie w każdym powiecie i mieście (rys. 4).

Środki finansowe na budowę domów międzypokoleniowych pozyskano z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS), jak i wkładu własnego na poziomie federalnym. Uzyskano dofinansowanie na okres 5 lat w wysokości 40 000 euro (30.000 euro od rządu federalnego i z EFS 10.000 euro). Po tym okresie finansowania, poszczególne domy, aby móc nadal funkcjonować musiały i muszą pozyskiwać sponsorów oraz rozwijać usługi we własnym zakresie.

Rysunek 4. Lokalizacja domów międzypokoleniowych w Niemczech w skali kraju

Źródło: Broszura z programu działań „domów międzypokoleniowych” II
http://www.mehrgenerationenhaeuser.de/documents/10180/1988481/165x240_MGH_Broschuere_2014_BF_US_23_08%20HW7-3.pdf?type=application/pdf&size=5,4MB

Wiele domów międzypokoleniowych w Niemczech powstaje także w ramach innych inicjatyw niż środki unijne, tj. programu NAIS fundacji Bertelsmann, inicjatywy krajowej *Deutschland. Land der Ideen*, a także ze środków różnych fundacji m.in. w Stuttgarcie z Fundacji Rudolfa i Hermana Schmidtów, dwóch braci, którzy swój ogromny majątek przeznaczyli na cele pomocy i wsparcia mieszkańców Stuttgartu, poprzez tworzenie domów łączących pokolenia. Jeden ze stuttgartarskich domów międzypokoleniowych o nazwie Heselach opisano poniżej.

4.1. Generationenhaus Heselach – dom Fundacji Rudolfa i Hermana Schmidtów w Stuttgarcie

Dom Fundacji Rudolfa i Hermana Schmidtów został oddany do użytku w 2001 r., jako czwarty z domów Fundacji. Zlokalizowany jest w południowo-zachodniej części Stuttgartu przy ulicy Gebrüder Schmidt Route. W 2004 r. dom

Heslach otrzymał nagrodę fundacji „Życie miasta” i został wybrany ze 114 zgłoszonych projektów z całej Europy. Jury uznało, że dom Heslach jest doskonałym przykładem, w jaki sposób architektura może odpowiadać na współczesne wyzwania, stanowić ważny element życia miasta, gdzie różni mieszkańcy w różnych sytuacjach życiowych żyją „pod jednym dachem”. Dom Heslach został doceniony za wzorcowe, architektoniczne współistnienie różnych pokoleń.

4.1.1. Kontekst urbanistyczny domu międzypokoleniowego Heslach

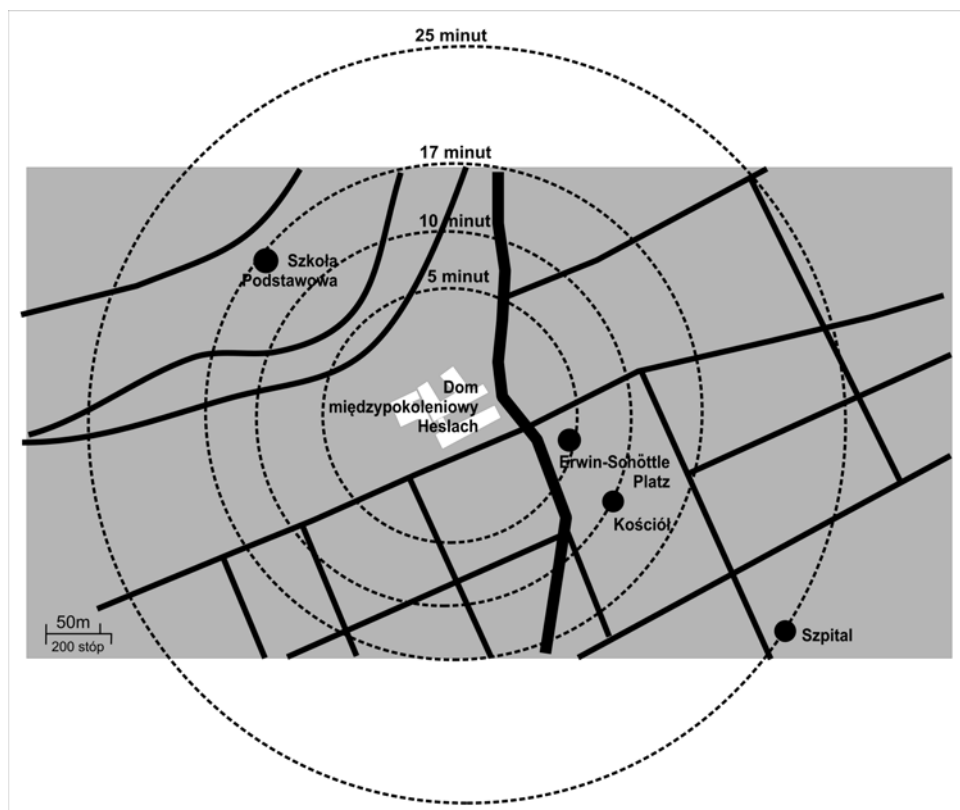
Dom Heslach powstał w zwartej tkance urbanistycznej, przy jednej z głównych arterii komunikacyjnych, Schreiberstrasse, blisko przystanku autobusowego i metra. Pierwotnie w planach na tej działce miał powstać supermarket w połączeniu z funkcją mieszkaniową, ale plan się powiódł ze względu na bankructwo inwestora. Zaprojektowano kwartał złożony z budynku po dawnym browarze w połączeniu z atrakcyjnymi nowymi budynkami, które zostały doskonale zintegrowane w środowisku miejskim, m.in. także poprzez użyty materiał elewacyjny: cegłę klinkierową (rys. 5).

Rysunek 5. Połączenie części starej z nową domu międzypokoleniowego Heslach w Stuttgarcie
fot. Wolf-Dieter Gericke

Źródło: http://www.german-architects.com/de/projects/44146_Generationenhaus_Heslach

Kwartał powstał w bliskim sąsiedztwie budynków zabudowy wielorodzinnej, a także usługowej, kościoła, szpitala, szkoły i placu głównego dzielnicy Erwin-Schötle Platz. Dystans pomiędzy poszczególnymi funkcjami jest łatwy do pokonania pieszo (rys. 6).

Rysunek 6. Lokalizacja domu międzypokoleniowego Heslach w Stuttgarcie
Źródło: opracowanie własne.

4.1.2. Wymiar architektoniczny domu międzypokoleniowego Heslach

Dom międzypokoleniowy Heslach posiada 5 kondygnacji. Zaprojektowali go stuttgarccy architekci: Kai Haag, Sebastian Haffner i Tilmann Stroheker. Od strony ulicy Gebrüder Schmidt Route w ramach kwartału zlokalizowano nowe funkcje, z dużymi przeszkleniami, które mają zachęcać mieszkańców z okolicy do integracji z mieszkańcami domu Heslach (rys. 7).

W nowej części budynku powstały 72 mieszkania dla starszych i młodszych, świetlice, sklepy z podstawowymi artykułami, bank, przychodnia lekarska, itp. W starej części kwartału zlokalizowano: dom kultury, kilka sal klubowych (rys. 8), mieszkania, a także restaurację prowadzoną przez mieszkańców domu w miejscu dawnej sali balowej browaru, z otwarciem na ogród.

Rysunek 7. Usługi zlokalizowane w parterze budynku od strony ulicy Gebrüder Schmidt Route, fot. Roland Halbe

Źródło: http://www.german-architects.com/de/projects/44146_Generationenhaus_Heslach

W ramach domu Heslach działa: centrum opieki, centrum rodziny, centrum Gebrüder Schmidt (inicjatywy i spotkania w celu podtrzymania międzypokoleniowego i międzykulturowego współistnienia), a także Wabe e.V. organizacja pozarządowa odpowiedzialna za organizację spotkań, imprez, wydarzeń kulturalnych. Program funkcjonalny domu oferuje opiekę osobom starszym, ale także rodzinom z dziećmi w ramach tzw. dziennej opieki nad dziećmi. W ramach domu działają usługi doradcze dla seniorów i rodzin. Organizowane są także kluby i grupy, które organizują spotkania, warsztaty, wykłady oraz prowadzą bloga o życiu i inicjatywach organizowanych w domu Heslach.

W domu międzypokoleniowym mogą się spotkać: dzieci, młodzież, dorośli, rodzice, seniorzy, osoby niepełnosprawne, osoby pełnosprawne i ludzie z różnych środowisk. Przestrzeń domu ma sprzyjać uczeniu się ze sobą i od siebie nawzajem. Stąd nadrzędną funkcją domu są miejsca spotkań. Wiele miejsc spotkań zaprojektowano w ramach korytarzy (rys.10, 11, 12), wind (rys. 9), tarasów (rys. 13), świetlic, pokoi, co sprzyja nawiązaniu kontaktów i rozmowie mieszkańców.

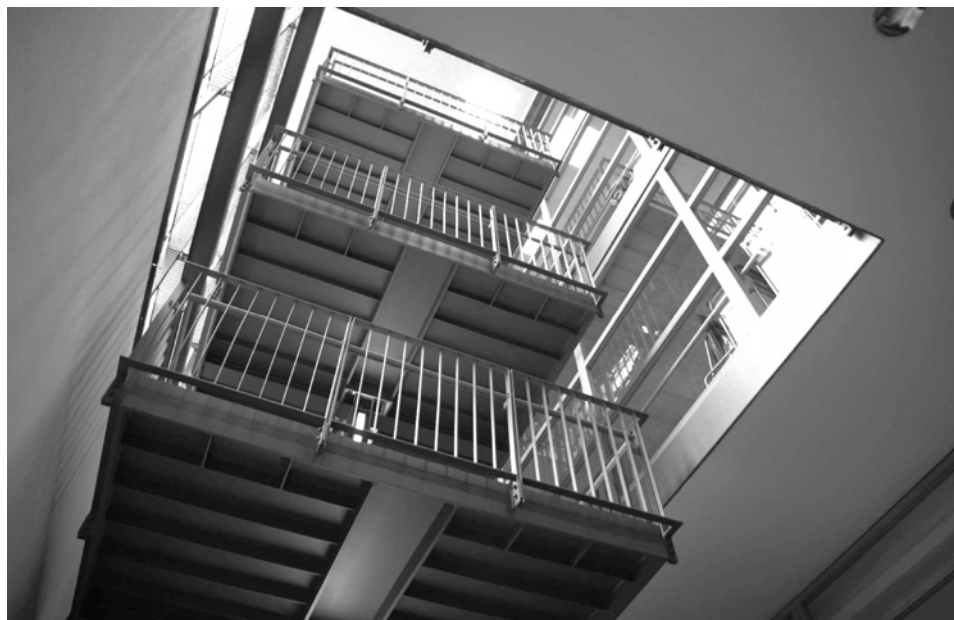
Rysunek 8. Przykładowa sala klubowa w domu Heslach (stara część), fot. Roland Halbe
Źródło: http://www.german-architects.com/de/projects/44146_Generationenhaus_Heslach

Rysunek 9. Klatka schodowa z windami w domu Heslach w Stuttgarcie (nowa część)
fot. Grzegorz Karch, 3.08.2014

Rysunek 10. Przestrzeń korytarza w domu Heslach w Stuttgarcie (nowa część)
fot. Grzegorz Karch, 3.08.2014

Rysunek 11. Przestrzeń półpięter i atrium w domu Heslach w Stuttgarcie (nowa część)
fot. Grzegorz Karch, 3.08.2014

Rysunek 12. Przestrzeń holu wejściowego w domu Heslach w Stuttgarcie (nowa część)
fot. Grzegorz Karch, 3.08.2014

Rysunek 13. Przestrzeń tarasu w domu Heslach w Stuttgarcie (nowa część)
fot. Grzegorz Karch, 3.08.2014

Na ostatnich kondygnacjach domu Heslach zlokalizowano mieszkania wspomagane (*assisted living*) dla osób starszych oraz młodych wymagających opieki, przede wszystkim chorujących na stwardnienie rozsiane. Mieszkania są pozbawione barier architektonicznych oraz wyposażone w system przywołania pomocy, co zapewnia tym osobom poczucie bezpieczeństwa i możliwość bycia niezależnym jak najdłużej.

5. Podsumowanie

5.1. Zintegrowane podejście w ramach powstania domów międzypokoleniowych

Domy międzypokoleniowe to nowe formy międzygeneracyjnej kooperacji w XXI wieku. Tradycyjne formy zamieszkania zostały przekształcone i zaadaptowane do nowych warunków życia. Jak obrazują badania, domy międzypokoleniowe w Niemczech stanowią ważny element stabilizacji osiedla, dzielnicy czy nawet miasta. Projekty te prowadzą do wzmożonego zainteresowania mieszkańców, co wpływa na rozszerzenie spectrum możliwości pracy między pokoleniami. Ponadto aktywni seniorzy dzięki wsparciu w domach międzypokoleniowych potrzebują mniej świadczeń i publicznej pomocy społecznej. Dla seniorów domy te stanowią miejsce wsparcia, dzięki temu czują się potrzebni, bezpieczni a zarazem niezależni. Jak podają Raclaw, Rosochacka-Gmitrzak, Tokarz-Kamińska (2013: 29): „sieci kontaktów społecznych umożliwiają kontynuację uczenia się, dzielenia wiedzą i doświadczeniem oraz dają sposobność, żeby angażować się w grupy rówieśnicze i wielopokoleniowe, sąsiedzkie, rodzinne, co przeciwdziała bierności osób starszych”.

Koncepcje domów międzypokoleniowych wymagają całościowego podejścia, dotyczy to kwestii **przestrzennych** (architektoniczno-urbanistycznych), jak i **ekonomicznej** struktury czy współpracy między stronami oraz **społecznej** akceptacji. Poniżej opisano trzy wymiary powstawania domów międzypokoleniowych w Niemczech, są to:

wymiar ekonomiczny:

- **możliwości dofinansowania** (środki unijne EFS, ale także w ramach innych inicjatyw takich jak fundacje),
- **odciążenie systemów opieki społecznej** – samodzielni seniorzy będą potrzebowali mniej świadczeń i publicznej pomocy społecznej, ponieważ będą dłużej niezależni,
- „dom międzypokoleniowy” jako miejsce spotkań może być **ważnym elementem stabilizacji miasta, dzielnicy, osiedla** itp.,
- istnienie projektów międzypokoleniowych prowadzi do **wzmożonego zainteresowania mieszkańców**, ulega rozszerzeniu spectrum możliwości pracy między pokoleniami,
- **obniżenie kosztów zamieszkania** w takiej formie,

wymiar społeczny:

- jako regionalna sieć, która **pomaga wszystkim i wszystkim przynosi korzyść**: dzieciom, młodzieży, rodzinom, firmom, regionowi i krajowi – (na podst. oceny minister von der Leyen),
- możliwość zdobycia szczególnego profilu zawodowego i samorealizacja,
- sprzyjanie **integracji różnych kultur i narodowości w mieście** oraz stanowi miejsce **wsparcia dla słabszych grup społecznych** (osoby starsze czują się potrzebne, bezpieczne a zarazem niezależne),

- **ułatwienie powstania rodzinno-podobnych więzi pomiędzy użytkownikami,**
 - większość uczestników projektów wielopokoleniowych ma wrażenie, że ich wiedza i umiejętności są przydatne innym pokoleniom (Eisentraut 2007: 204),
 - spotkania międzypokoleniowe **przyczyniają się do zmniejszenia przesądów i stereotypów** (Eisentraut 2007: 204),
 - **rozładowanie konfliktu między starszymi i młodszymi** (Eisentraut 2007: 204),
 - robienie czegoś pożytecznego dla ogółu,
wymiar przestrzenny
 - domy międzypokoleniowe stanowią **ważny, jeśli nie priorytetowy element polityki mieszkaniowej w skali kraju, regionu i gminy,**
 - w polityce miejskiej, regionalnej a nawet narodowej ważne jest stworzenie **sieci miejsc** umożliwiających nową formę współżycia pokoleń,
 - powstała także **nowa forma domu wielopokoleniowego „dochodzącego”**,
 - stworzenie sieci miejsc umożliwiających nową formę współżycia pokoleń,
 - **lokalizacja w bliskości centrum miasta, usług,** terenów mieszkaniowych, szkół i kościoła,
 - **różne typy zabudowy** i wkomponowania w strukturę miasta: plomby, adaptacja, nowe obiekty np. dawne szkoły, biblioteki, itp. lub w ramach wydzielonej funkcji w tych budynkach,
 - **kompleksowe podejście do programu funkcjonalnego** (kluby dla dzieci i młodzieży, kluby seniora, sala komputerowa, kawiarnia, pomieszczenia na kursy różnego typu, przedszkole, itp.).

5.2. Odniesienie wyników badań do sytuacji w Polsce

W Polsce istnieje silna potrzeba stworzenia różnych form i typów zabudowy mieszkaniowej ukierunkowanej na nowe potrzeby społeczeństwa, przede wszystkim starzejącego się. Powinniśmy zdawać sobie sprawę z tego, że już za 30 lat nasz kraj będzie w czołówce najbardziej starzejących się państw europejskich, a póki co nie poświęcamy zbyt dużo miejsca na dyskusję publiczną o warunkach tworzenia mieszkań dla seniorów. W skali kraju odbyło się kilka wydarzeń dotyczących problematyki mieszkań dla starzejącego się społeczeństwa⁷. Temat budowy obiektów dla seniorów jest pewnego rodzaju nowością

⁷ M.in.: III Warszawskie Rozmowy Architektoniczne – „Miasto na starość – mieszkanie w starzejącym się społeczeństwie” 13 czerwca 2014 oraz konferencja „Senior housing – Rosnące wyzwania dla rynku i sektora publicznego”, która miała miejsce 27–28 czerwca 2013 r. 29 października 2014 r. odbył się I Kongres Gospodarki Senioralnej, zorganizowany przez Krajowy Instytut Gospodarki Senioralnej, w którym jeden z paneli poświęcony był mieszkaniom dla seniorów i placówkom pobytu.

w Polsce. Brakuje badań na temat rozpoznania zapotrzebowania na mieszkania (Garniss 2013): „społeczne i kulturowe obyczaje zmieniają się w polskim społeczeństwie, kształtując popyt na nowy rodzaj mieszkań dla roczników demograficznych wchodzących w wiek senioralny. Podczas, gdy gminy i deweloperzy skupiają się na budowie kolejnych domów opieki oraz mieszkań socjalnych, rośnie grupa seniorów niepasujących do tego rodzaju mieszkań. Ci seniorzy są nadal zdrowi i aktywni, ale często mieszkają w zbyt dużych domach i mieszkaniach, których nie chcą nadal zajmować”. Zmienia się model opieki nad osobą starszą, ponieważ model wsparcia i opieki zapewniany przez dorosłe dzieci powoli zanika. Nie zawsze jest miejsce dla osoby starszej w domu dzieci lub rodziny nie dysponują wystarczającymi środkami do zapewnienia opieki. Zmienia się geografia zamieszkania dzieci, które często mieszkają poza granicami Polski. Ale przede wszystkim rośnie świadomość osób wchodzących w wiek senioralny co do tego, jak chciałyby spędzić jesień swojego życia. Samodzielność osób w wieku senioralnym jest ich priorytetem. Ponadto, mieszkania socjalne w większym stopniu dostępne są dla rodzin wielodzietnych z uwagi na kryterium dochodowe. Model domu opieki obecnie nie jest przychylny zamieszkaniu w nim przez samodzielne osoby w wieku senioralnym. Korzystanie z tego modelu wynika z potrzeby zdrowotnej, a nie oczekiwania zamieszkania w godnych warunkach. Jak pisze Niezabitowska (2012: 113): „wydaje się, że dla obecnego pokolenia seniorów w Polsce zamieszkanie w jakiegokolwiek formie domu zakwaterowania zbiorowego typu dom starców, dom pomocy społecznej jest rozwiązaniem nieakceptowalnym”. Do tego warunki architektoniczne budownictwa mieszkaniowego nie uwzględniają potrzeb osób starszych, często z dysfunkcją ruchową.

Podsumowując, w Polsce jesteśmy dopiero na początku drogi, którą przeszły już państwa zachodnioeuropejskie, ale jesteśmy na etapie, kiedy możemy wyciągnąć wnioski i wprowadzać do naszej polityki sprawdzone już rozwiązania. Pierwszym krokiem są mieszkania wspomagane i zrealizowane 5 lat temu przez TBS w Stargardzie Szczecińskim: pierwsze polskie osiedle dla seniorów, które w polityce miejskiej jest działaniem punktowym. Brakuje podejścia systemowego i zintegrowanego takiego jak w przypadku niemieckiego programu „domów międzypokoleniowych”.

Bibliografia

- Eisentraut R. (2007), *Intergenerationelle Projekte. Motivationen und Wirkungen*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, s. 311.
- Eurostat (2010), *Household structure in the EU*, Luxemburg: European Commission.
- Garniss G. (2013), *Czynniki kształtujące popyt na mieszkania dla seniorów*, Fulbright Scholar Uniwersytet Jagielloński – Instytut Ekonomii i Zarządzania, na zaproszenie Europejskiego Instytutu Nie ruchomości, Property Journal 12–1/13, dostępna w: <http://www.wgn.pl/i/a,76,3368,en,czynnikiskształtujace-popyt-na-mieszkania-dla-seniorow.html>
- Jonda B. (2008), *Motywy i warunki powstawania oraz społeczne znaczenie projektów międzypokoleniowych w Niemczech*, [w:] Jerzy T. Kowaleski, Piotr Szukalski (red.), *Pomyślne starzenie*

- się w perspektywie nauk o pracy i polityce społecznej, Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej UŁ, Łódź 2008, s.145–155.
- Niezabitowska E. (2012), *Mieszkania dla ludzi starych i młodych w kontekście potrzeb i cyklu życia budynku mieszkalnego*, [w:] M. Zralek (red.), *Przestrzenie starości*, Sosnowiec: Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, s. 106–124.
- Raław M., Rosochacka-Gmitrzak M., Tokarz-Kamińska B. (2013), *Aktywność społeczna i kulturalna osób starszych* [w:] *Strategie działania w starzejącym się społeczeństwie. Tezy i rekomendacje* (red:) Szatur-Jaworska B., *Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich nr 5*, Warszawa: Biuro RPO, s. 27–44.
- Raport „Młodzi 2011”, (2011), Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa.
- Stachowiak B. (2012), Seniorzy w społeczeństwie informacyjnym. Konteksty andragogiczne i geragogiczne. *Rocznik Andragogiczny*, Akademickie Towarzystwo Andragogiczne, s. 128–140.
- Springer Sabine, Multigenerational household in Southern Europe – new forms of solidarity or traditional living arrangements? An approach based on census micro data, dostępne w: <http://epc2010.princeton.edu/papers/100582>.
- Szlendak T. (2012), *Sociologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Zaniewska H. (red.) (2001), *Mieszkania starszych ludzi w Polsce. Sytuacja i perspektywy zmian*, Warszawa: Instytut Gospodarki Mieszkaniowej.
- Strony internetowe**
http://www.german-architects.com/de/projects/44146_Generationenhaus_Heslach
<http://gebrueder-schmid-zentrum.de/blog/>
<http://www.schmid-stiftung.de/die-stiftung/fuer-jung-und-alt.php>
<http://www.schmid-stiftung.de/generationenhaus-heslach/index.php>

Agnieszka Marzena Labus

MULTIGENERATIONAL HOUSES RESPONSE TO THE AGEING SOCIETY IN THE 21TH CENTURY

Abstract. This article focused on issues of multigenerational houses as a special form of residence in the 21th century, responds to contemporary challenges associated with an ageing population and diverse ways and patterns of family life. The author describes the evolution of multigenerational houses with a view past and today, as well as looking for spatial solutions responding to new trends and tendencies and the needs of a diverse society. The article describes the problems of multigenerational houses in relation to the activities of urban policy, based on German government initiative – program "Mehrgenerationenhaus", but also of urban and architectural structures on the example of multigenerational house „Generationenhaus Heslach“ in Stuttgart. The result of the research are social, economic and spatial applications, as well as relation to the situation in Poland.

Keywords: houses intergenerational, an aging population, Generationenhaus Heslach, Stuttgart.